

KLAG EN ANTWOORD

'n Studie oor Probleme van Jes. 51:9—16

1. Vertaling en Bespreking van die Teks

Jes. 51:9 Ontwaak, ontwaak, beklee u met mag, arm van Jahwe!
Ontwaak soos in die dae van die voortyd (by die) oeroue^a
geslagte!
Is dit nie u wat Rahab^b neergekap^c het, wat Tannien^d deurboor
het nie?

- 10 Is die nie u^e wat (die) see, die water van die groot vloed, laat opdroog het nie;
 Wat^f die^g dieptes van die see^g (tot) 'n pad gemaak het vir die deurtoeg van die verlostes nie?
- 11 Mag die losgekooptes^h van Jahwe dan teruggaan^l en na Sion kom met gejubel,
 mag daar ewige vreugde op hulle hoof^j wees,
 mag hulle vreugde en blydschap verkry en^k
 mag die smart en gesug verdwyn.^k
-
- 12 Ek, Ek is dat wat julle^l vertrou—
^mWat is dit met jou^m dat jyⁿ vrees 'n mens wat sterwe en 'n mensekind wat heengaan^o soos gras?
- 13 En dat jy^p vergeet Jahwe, jou Maker,^q
 —Hy wat die hemel uitsprei en die aarde grondves—^r
 en dat jy gedurig, die hele dag deur bewe vanweë^s die woede van die verdrukker,
 wat mik om te verwoes?^s Waar is nou die woede van die verdrukker?
- 14 ^tGou word die gevangene^u losgelaat^t
 en hy sal nie^v in die graf neerdaal^v nie
 en sy brood sal nie ontbreek nie.
- 15 ^wWant Ek is Jahwe, jou God, wat die see in beroering bring sodat sy golwe bruis,
 Jahwe van die leërskaie is sy^x naam
- 16 Ek het^y my woorde in jou mond gelê en in die skadu van my hand het Ek jou verberg
 om die woestey^z te beplant en die land te herstel^{aa} en aan Sion te sê: My volk is jy!

Aantekeninge

- a. Oor die gebruik van ^e*ōlām* deur Deuteriojesaja (dtjes) sien E. Jenni: ZAW, 1953, bl. 15 vv.
- b. QISa lees *rhwb*, gevokaliseerd miskien *r^ehōb* (vgl. Jes. 59:14). In die Masoretiese Teks (M.T.) word hierdie woord gebruik as aanduiding van 'n breë oop ruimte (Neh. 8:1,3) of as 'n landnaam (2 Sam. 10:8). Volgens die sg. Catena in XVI Prophetas lees Theodotion in Jes. 51:9 *πλάτος* wat ook met „breedte” vertaal kan word en 'n interessante ooreenkoms met die lesing van QISa vertoon. Waarskynlik het ons hier in QISa te doen met die meermale voorkomende verwisseling van *h* en *h̄*, sien M. Burrows: BASOR, 113, bl. 126 en lees QISa dus *rhwb*, waarin die *waw* dan aanduiding vir 'n *pataḥ* van die M.T. dien (Burrows: JBL 68, bl. 199). Hierdie verwisseling van *ō* en *a* kom ook voor in die punktuasie van die oosterse Masorete, sien

P. Kahle: Der Masoretische Text des A.T. nach der Überlieferung der Babylonischen Juden, Leipzig, 1902, bl. 53. 'n Derde moontlikheid is dat die lesing van QISa afkorting is vir $r^e hab lēbāb$: „die oormoedige” (sien die app. crit. by Ps. 101:5 en Spr. 21:4). QISa moet dan vertaal word . . . „wat die oormoedige verslaan het”. Dit kan dan 'n ander, nie noodwendig betere, tradisie as die van die M.T. wees. Ons verwys hier ook na sekere griekse tradisies van Jes. 51:9 waar i.p.v. Rahab gelees word: $ὄρμημα$ = die drif(tige); $ἁλαζονείαν$ = die grootprater (= $r^h b?$); sien hieroor A. Möhle: ZAW, 1934, bl. 182. Onseker is dit of dergelike wysigings van die M.T. berus op ander tradisies en of dit 'n doelbewuste poging is tot ontmitologisering.

- c. QISa lees hier, gepunktueerd, $hammōhēsēt$, 'n lesing wat lankal voorgestel is op grond van Job 26:12, sien BHK app. crit. ad loc. Aan Volz: Jes. 11, K.A.T. IX, Leipzig, 1932, ad loc, moet toegegee word dat die lesing van die M.T. nie noodwendig verander hoef te word nie, vgl. bv. Hos, 6:5 en Ps. 29:6. Die huidige lesing van die M.T. kon ontstaan het a.g.v. $hammahāreḇēt$ in vers 10a. Vir die gebruik van die werkwoord $mḥš$ in die ugarities, vgl. C. H. Gordon: Ugaritic Handbook, 1947, Teks 49: v,2v.; 67:I, 1,27; 29:VI,24; ent ; II,7. In teks ent II,5v.,19v.,23v., 29v. word: die werwoorde $mḥš$ en $ḥšb$ parallel gebruik.
- d. QISa lees $tnjm$ ($tannim$). Ms. Oxford heb. d 64i, gepubliseer deur P. Kahle: Masoreten des Ostens, BWAT, xv, Leipzig, 1913, bl. 29v., stem ooreen met QISa, sien ook Eseg. 29:3 M.T. In Jes. 27:1 lees QISa egter netsoos die M.T. die enkelvoud: $tannin$. In Ugarities kom die woord as tnn voor, vgl. teks ent , III, 37; Teks 62:50.
- e. Vir die vorm van die 2^e pers. vroulik voornaamw. in QISa vgl. M. Burrows: JBL 86, bl. 208. As k^etib kom dit in die M.T. voor in Rigters 17:2; 1 Kon. 14:2; 2 Kon. 4:16,23; 8:1, Jer. 4:30.
- f. $haśśāmāh$ gelees as participium.
- g . . . g. BHK stel voor om alleen „see” te lees. LXX=M.T. QISa handhaaf albei maar lees bm^emqj en moet dus vertaal word: wat in die diepte van die see 'n pad gemaak het. Die lesing van QISa toon ooreenkoms met bv. 43:19b; vgl. 43:16 en 42:15b. Elliger: Deuterocesaja in seinem Verhältnis zu Tritocesaja, BWANT, 4 F 11, 1933, bl. 206 ontsê Jes. 51:10b aan Deuterocesaja omdat Dtjes, volgens hom, nooit elders die ww. $šm$ met 'n dubbele akkusatief gebruik nie. Ons ag hierdie opvatting ontoelaatbaar, aangesien dit bloot op woordstatistiek berus.
- h. QISa lees hier, gepunktueerd, $ūp^ezūrē$: die verstrooides, vgl. Jer. 50:17; Ester 3:8. In Jes. 35:10, wat groot ooreenkoms met 51:11 vertoon, lees QISa wel dieselfde woord as die M.T. Hierdie lesing van QISa in 51:11 kan moontlik 'n bewuste verandering wees,

- 'n soort van aktualisasie om die gedeelte te betrek op moontlike historiese omstandighede van die gemeente aan wie hierdie rolle behoort het.
- i. Ons vertaling met 'n jussief is gegrond op die lesing van QISa wat die ww. *j^ešūbūn* en *jaššīgūn* sonder die uitgang -n lees (sien ook QISa 35:10).
 - j. QISa lees pl. „hoofde”; LXX=M.T. In 35:10 lees QISa ook enkelv.
 - k. QISa lees *w^enās* (sien ook QISa 35:10) i.p.v. *nāsu* van die M.T.
 - l. QISa en Teks d 64 (sien hierbo by opmerking d) handhaaf die pl. suffieks van die M.T.; LXX lees enkelv.: jou.
- m . . . m Letterlik: Wie is jy? Vgl. Gesenius-Kautsch: Hebrew Grammar, 1949² par. 111 m. (afgekort GK).
- n. Die tweede persoon vroulik enkelv. word gehandhaaf deur QISa en Teks d 64. Die vorm van die ww. is 'n intransitiewe pi., vgl. GK 52 k.
 - o. Letterlik: wat oorgegee word . . . QISa lees hier *ntn* (Perf. qal) i.p.v. die imperf. niph. van die M.T.
 - p. QISa lees hier 2^e pers. vroulik i.p.v. 2^e pers. manlik van die M.T. Die lesing van die M.T. kon ontstaan het uit haplografie van die jod. Teks d 64 handhaaf egter die M.T.; die wisseling tussen manlike en vroulike suffiekse kom egter ook in QISa voor, sien die volgende aantekening.
 - q. QISa lees hier, soos die M.T., die 2^e pers. manlik.
 - r. QISa lees hier die participium scriptio defectiva, vgl. M. Burrows: JBL 86, bl. 196 vv. Miskien kan dit as perfectum gelees word.
- s . . . s Hierdie gedeelte van vers 13 is nie baie duidelik nie. J. Begrich: Studien zu Deuterocesaja, BWANT, 4 F. 25, 1938, bl. 167, stel voor om hier te lees: *m^ep^enē hāmāt m^ešiq^ekā 'āšēr bōnēn . . .* „Vanweë die woede van jou verdrukker, wat van plan is om te verwoes . . .”
- QISa en Teks d 64 handhaaf egter die lesing van die M.T. Die LXX lees: „om jou te verwoes”. Die voorstel van Begrich om *bōnēn* i.p.v. *kōnēn* te lees verdien aandag, vgl. Job. 8:8 waar die Syriaca *bōnēn* i.p.v. *kōnēn* lees; sien tans ook die verwisseling van *b* en *k* in QISa, 28:20,21; 38:17. (Burrows: BASOR, 113, bl. 25).
- t . . . t Ook hierdie gedeelte is problematies. Die LXX wil hier blykbaar lees: „Hy sal nie staan en talm om jou te red nie”. Oor die lesing van die LXX sien J. Fischer: In welcher Schrift lag das Buch Isaias den LXX vor, BhZAW 56, Giessen, 1930, bl. 61 v. I. Seeligmann: The Septuagint Version of Isaiah, bl. 114, sê van hierdie vertaling van die LXX dat die vertaler die vir hom moeilik verstaanbare 51:14 weergegee het met 'n gedagte wat vir hom goed bekend was en wat min of meer die betekenis van 51:14 gedek het.

- u. QSIa lees *šrh* i.p.v. *š^eh* van die M.T. Miskien kan QSIa vertaal word: „Van die berg van verdrukking . . .” Die *šō^eh* van die M.T. word meesal vertaal met: „kromgestotene, die een wat geboë is.”
- v . . . v Letterlik: sterwe vir die graf, vergelykbaar met *hōrid laššahat*, Eseg. 24:8 en *qārab laššahat*, Job 33:22.
- w. Ons neem vers 15 op as ’n kausale sin na vers 14, ingelei met ’n *waw* kopulatief; QSIa lees nie die *waw* nie, maar sien Gk 158a. Die LXX lei vers 15 in met ‘*ὄτι*.
- x. Ondanks die feit dat „my naam” hier beter sou pas, handhaaf ons die lesing van die M.T., wat ook deur QSIa en die LXX oorgelewer word. Die lesing „sy naam” is waarskynlik so te verklaar dat hierdie deel van vers 15 ’n vasstaande formule is, vgl. Jes. 57:15; Jer. 10:16; 33:2; 46:18; 48:15; 51:19; Amos 4:13; 5:8; 9:6.
- y. QSIa en die LXX lees die imperf.
- z. Die M.T., QSIa en die LXX lees: Om die hemel te plant. Die siriese vertaling lees: Om die hemel uit te brei (*linṭōt*). In die vertaling hierbo lees ons (in navolging van Klostermann: Deuterjesaia, München, 1893, bl. 55): *š^emāmāh* i.p.v. *šāmajim*. Die huidige lesing van die M.T. kan ’n gesigsfout wees *lintoa^e š^emāmāh* (sien Eseg. 36:36). Hierdie fout is miskien veroorsaak deur die feit dat die kombinasie: *nṭh šmj* en *jsd ’rš* meermale in Jes. 40—55 voorkom, vgl. 51:13 en 48:13.
- aa. Ons vertaal *jsd* hier met „herstel”, ’n betekenis wat hierdie werkw. blykbaar kan hê, vgl. B. Gemser: Die Grondsteenlegging van die tweede tempel, HTS VI, Pretoria, bl. 106 v. i.v.m. 2 Kron. 24:27.

2. Die Probleme in verband met die verklaring van Jes. 51:9—16

Om tot ’n probleemstelling te geraak sal ons kortliks moet wys op die benadering van hierdie perikoop deur verskillend outeurs.

Aantekening

Dillmann beskou vers 12—16 as antwoord van Jahwe op die beroep van die volk in vers 9 v. Hy beskou egter vers 11 as latere byvoeging uit 35:10, wat egter na Deuterjesaja gedateer moet word. Vers 11 pas nie in die konteks nie, want die hoop wat daarin uitgespreek word, weerspreek die bede in vers 9 v. In 12—16 is die volk aangespreek. Die bedoeling van vers 15 v. is die hernuwing van die wêreld deur Israel. Dit gaan egter nie om die skepping van ’n nuwe hemel en aarde nie. (Dillmann: Der Prophet Jesaia, K.E.H.,⁵ 1890, bl. 445 vv.) B. Duhm ag vers 12—16 ’n voortsetting van die trooswoorde in 51:1—8, na die onderbreking deur vers 9 v. waarin Jahwe versoek word om sy magdade van eertyds te herhaal. Vers 10b,11 is egter latere byvoegings en vers 15 v. ag hy ook ’n kompilariese byvoeging (Duhm: Das Buch Jesaia, H.K.

III, i, 1892, bl. 356 vv.) T. K. Cheyne beskou vers 9 v. as „an exhortation of Jahweh to Himself”; vers 11 is ’n latere invoeging uit 35:10. Vers 12—16 antwoord nie op 9 v. nie, maar in vers 12 begin ’n nuwe perikoop, wat met vers 15 eindig. Vers 16 is ’n latere byvoeging uit ’n ander konteks, (Cheyne: *The Prophecies of Isaiah*³, Vol. II, London, 1884). P. Volz behandel 51:9—11,17—23; 52:1 v., 7—12 as een groot gedig. Vers 12—16 hou dus (oorspronklik) nie verband met 9—11 nie. Vers 9 v. is ’n opgewonde beroep van die profeet en volk op Jahwe om sy heilsdade te herhaal; vers 11 spreek die sekerheid uit dat die nuwe heilsdade sal volg. Vers 15 v. is ’n kompilatoriese byvoeging. (Volz: *Jes. II*, bl. 116—125.) K. Elliger verdeel die perikoop as volg: vers 9,10a is deur Deuterocesaja geskryf, vers 12—14 deur Tritocesaja; vers 10b,11 en 15 v. is interpolasies. (Elliger: *Deuterocesaja*, bl. 204—213.) S. Mowinckel se opvatting gaan ongeveer in dieselfde rigting as die van Dillmann hierbo genoem, behalwe dat hy vers 15 v. as ’n sekondêre byvoeging beskou, (Mowinckel: *Die Komposition des deuterocesajanische Buches*, ZAW, 1931, §34, bl. 108 v.). J. Lindblom beskou vers 11 as antwoord op die beroep in 9 v. Vers 12—16 is ’n woord aan Israel, (Lindblom: *The Servant Songs in Deutero-Isaiah*, Lunds Univ. Årsskrift 47:5, 1951, bl. 60). Op die vraag wie in vers 12—14 (16) aangespreek word loop die opinies ook uiteen: soos vermeld vind bv. Dillmann, Duhm en Lindblom hierin Isreal aangespreek. Ander outeurs vind hierin egter ’n „ebedlied” en die aangesprokene is dus die kneg van Jahwe. (Vgl. bv. E. Sellin: *Tritoces., Deuteroces. und das Gottesknechtproblem*, NKZ, 41, 1930, bl. 150, noot 1, bl. 157 v.) Uit die bespreking van die teks van vers 12—16 het alreeds geblyk dat die wisseling in persoonsuitgange in vers 12—16 ’n probleem in die verband bied.

Uit hierdie oorsig blyk dat veral die volgende probleme t.o.v. *Jes. 51:9—16* aangevoel is:

- (a) Die vraag of vers 9—11 en 12—16 met mekaar in verband staan.
- (b) Die vraag na die betekenis van vers 11 en die verhouding van vers 11 tot *Jes. 35:10*.
- (c) Die vraag wie in vers 12—16 aangespreek word.
- (d) Die vraag na die „egtheid” van vers 15 v.

Ons is bewus daarvan dat in verband met 9,10a ook nog die probleem bestaan of hierin na die skepping of die deurtog deur die Skelfsee verwys word, of na albei. Hierdie probleem het ons egter elders behandel.¹

3. *Die Benadering van Jes. 51:9—16 as klag (vers 9—11) en antwoord daarop (vers 12—16)*

Uit die oorsig hierbo het geblyk dat sommige outeurs vers 12 vv. as antwoord beskou op vers 9 v. (Dillmann, Mowinckel). Ons meen inderdaad dat dit ’n goed aanvaarbare oplossing is. Ons wil dus vervolgens probeer om *Jes. 51:9—16*, veral in navolging van Begrich², te beskryf as klag en antwoord.

(a) Die klag in Jes. 51:9—11

(i) Die bede begin met 'n stormagtige beroep op die arm van Jahwe om sy magdsdade van die voortyd te herhaal. Derglike hartstogtelike gebede tot Jahwe is goed bekend uit die klaagliedere in die O.T.³, vgl. bv. „Staan op, Jahwe . . .” Ps. 7:7; 9:20; „Ontwaak Jahwe, . . . waarom slaap U . . .” Ps. 44:24; vgl. verder Ps. 10:12; 74:22; 80:3. Die werkwoord *ʕūr* (ontwaak) wat Jes. 51:9 gebruik kom nog voor in bv. Ps. 7:7; 44:24 en 59:5. Let ook op die gebruik van die imperatief *hāqīṣāh* (word wakker) in Ps 35:23; 44:24; 59:6. Hierdie beroep op die godheid om te ontwaak hou verband met die wydverbreide opvatting dat die godheid slaap of die lot van sy volk hom nie aantrek nie, vgl. I Kon. 18:27; Jes. 40:27; 49:14; Jer. 14:8; Ps. 44:24; 83:2.

Twee stilistiese „afwykings” van die gewone gang van sake in die klaaglied moet egter hier vermeld word: Eerstens, die aangesprokene is hier nie sondermeer Jahwe, soos gewoonlik nie,⁴ maar sy arm. Dit is egter 'n geringe afwyking, aangesien „arm van Jahwe” hier 'n simboliese uitdrukking vir die mag van Jahwe is. Dit mag wees dat die uitdrukking „arm van Jahwe” hier gebruik word omdat hierdie uitdrukking so 'n groot rol speel in die verhale oor die eksodus, vgl. Eks. 6:6; 15:16; Dt. 4:34; 5:15; 9:29; Jes. 63:12; Ps. 77:16; 136:12, en (in 'n mindere mate) in uitsprake oor die skepping, vgl. Jer. 27:5 (Ps. 89:11?). Buitendien kom „arm van Jahwe” ook in gebede en klagtes voor, vgl. Dt. 9:29; Ps. 44:4. Tweedens is die (asyndetiese) herhaling van die imperatief *ʕūri* enigsins afwykend. Wel kry ons in ander klagtes ook 'n opeenvolging van imperatiewe, maar dan gewoonlik met „en” verbind. Die afwyking hier by Jes. 51:9 is waarskynlik te verklaar as 'n eienaardigheid van die styl van Deuterokesaja, vgl. die herhaling van imperatiewe in 40:1; 51:17; 52:1,11 en van *ʾānōki* in 43:11; 43:25; 51:12 en 48:15 (*ʾāni*) en van *lʿemaʿāni* in 48:11. Hierdie neiging tot herhaling spruit waarskynlik voort uit die bewoëheid van Deuterokesaja se prediking. Dit mag egter ook wees dat die herhaling van *ʕūri* 'n trek eie aan die werkwoord *ʕūr* verrai, vgl. Rig. 5:12; Jes. 51:17; 52:1 en verder Ps. 57:9; 108:3; Hoogl. 2:7; 3:5; 8:4.

(ii) Na die hartstogtelike beroep op die arm van Jahwe in vers 9ab volg in vers 9c,10 'n element in die klaagliedere genoem die beweegrede vir die goddelike ingrype.⁵ Hierin word aan die godheid sekere oorwegings voorgehou op grond waarvan die bidder die verhoring van sy gebed ver wag. Vgl. bv. die gebruik van die vraagwoorde *hālōʾ* in Jer. 14:21; Hab. 1:12; *ʾajjēh* in Jes. 63:11; Jer. 2:6; Ps. 89:50 en *lamāh* in Eks. 32:11; Jer. 14:8 v. Ook die gebruik van participia in dergelike gevalle kom meermale voor, vgl. Jes. 63:11 v.; Jer. 2:6. Die hymniese „uitbreiding” van die naam Jahwe kom dikwels in klaagliedere voor.⁶ Ook wat die inhoud van vers 9c,10 betref kan dit heel goed tot die „beweegredes” vir die goddelike ingrype gereken word, vgl. Jes. 63:12b,13; Ps. 74:13—15 waar die deurtog deur die Skelfsee as sodanig gebruik word en

(Jes. 37:16?); Jer. 32:17; Neh. 9:6 waar die skeppingstradisie in die sin gebruik word.⁷

(iii) Moeilik is die vraag na die betekenis van vers 11 in hierdie verband. Ons het daarop gewys dat bv. Dillmann en Mowinckel wat vers 12 vv. wel as antwoord op vers 9 v. beskou, vers 11 as 'n latere interpolasie verwerp. Lindblom wil, soos reeds gesê, vers 11 sien as antwoord op vers 9 v.; hierdie stelling lyk ons egter nie goed bewysbaar nie. Vanuit die stylvorm van die klaaglied lyk ons twee verklarings moontlik: Vers 11 kan beskou word as dié element in die klaagliedere deur bv. Gunkel as belydenis van die sekerheid van die verhoring getipeer.⁸ Dan moet vertaal word: „Ja, die losgekooptes van Jahwe sal terugkeer . . .” Indien ons hierdie verklaring aanvaar, verval die eenheid van vers 9—16, want die „sekerheid van die verhoring” volg gewoonlik na die (te veronderstelde) orakel, wat op die klag antwoord, en sluit die lied af.⁹ As dit korrek is, het Volz gelyk: dan word vers 9 v. gekenmerk deur sy „kragtvolle Gewisheit”¹⁰. Die verklaring van vers 11 as belydenis van die sekerheid van verhoring moet egter op grond van twee bedenkinge betwyfel word: Eerstens lyk dit ons hoogs onaanvaarbaar dat Deuterocesaja, by wie die heilsorakel so 'n groot rol speel, die orakel tussen vers 10 en 11 sou „weglaat”. Ons moet dan hier 'n lakune in die teks veronderstel, wat egter nie bewysbaar is nie. Tweedens, soos ons hierna sal aantoon, is daar soveel parallelle gedagtes tussen vers 9—11 en vers 12—15 dat die oorweging dat vers 12—15 (16) op 9—11 antwoord sterk aanspraak op juistheid kan maak. Daarom ag ons die voorstel van Begrich, nl. dat vers 11 gesien moet word as wens aan die godheid gerig,¹¹ goed aanvaarbaar. In die klaagsange word nl. naas die bede of hulpgeroep, wat gewoonlik in imperatiewe vevat is, ook wense aangetref waaraan die werkwoorde in die jussief staan.¹² Dillmann het hierdie benadering van vers 11 al oorweeg, maar afgewys omdat die M.T. die laaste werkwoord van vers 11 (*nāsú*) as perf. lees. Die beswaar is te gering, veral gesien die tradisie deur QSIa oorgelewer, waarvolgens hier 'n waw cons. perf. gelees (kan) word. Vers 11 kan dus as wens vertaal word en dan het ons in vers 9—11 drie elemente van die klaaglied, nl. die hulpgeroep (bede), die beweegrede tot die begeerde ingrype van die godheid en die wens.

(b) *Die antwoord op die klag, Jes. 51:12 vv.*

(i) Op hierdie klaaglied volg nou in vers 12 vv. die antwoord van Jahwe. Dit moet as blywende verdienste van J. Begrich gereken word dat hy die verhorings- of heilsorakel as 'n stylvorm in Jes. 40—55 uitgeken en omskryf het.¹³ Hierdeur het verskillende gedeeltes in Jes. 40—55, wat tradisioneel as digterlike ontboeseminge beskou is, verstaanbaar geword as aktuele prediking gerig op die nood en vertwyfeling van die ballinge.¹⁴ Meesal staan hierdie heilsorakel sonder die voorafgaande klag, wat dan veronderstel moet word, vgl. 41:17—20; 42:14—17; 43:16—21. Hier by 51:12 vv. het ons egter wel die van die orakel voor-

afgaande klag in 51:9—11, vgl. 49:14; 49:15—21. Hierdie heilsorakels kan in Jes. 40—55 ingelei word met die profetiese formule *kōh 'āmar yhw̄h* vgl. 43:16, maar kom meesal daarsonder voor, soos hier in 51:12, vgl. 41:17; 42:14.

(ii) Dat hierdie aanname van Begrich e.a. ten opsigte van Jes. 51:12 vv. sterk aanspraak op juistheid kan maak, blyk uit die volgende: Stilisties vorm die herhaling van *'ānōki* in 51:12 'n goeie parallel van die herhaling van *'ūrī* in vers 9. Die verwysing na die groot daad van Jahwe in vers 9c,10 vind 'n parallel in die verwysing na die skepping in vers 13,15. Buitendien vind die moontlike verbinding van skepping en uittog in vers 9c,10 'n parallel in die betiteling van Jahwe as „jou Maker” en as „(Hy) wat die hemel uitbrei en die aarde grondves” in vers 13. Vers 14 is dan die antwoord van die bede in vers 11: die gevangene word gou verlos. Hierdie antwoord word in vers 15 gegrond op die feit dat Jahwe beheersers van die geskapene (die see as anti-goddelike mag) is, wat 'n goeie parallel vorm van die verhouding tussen die hulpgeroep (vers 9ab) en die bevegrede tot die goddelike ingrype in vers 9c,10. Die hymniese omskrywing van „Jahwe, jou God” in vers 15 kry ons meermale aan die einde van heilsorakels in Jes. 40—55, vgl. 41:13; 45:6 v. Al hierdie feite spreek bowendien o.i. sterk vir die „egtheid” van vers 15. Met vers 15 kan die verhoringsorakel tot 'n einde kom.

(iii) Gesien die probleme van die teks van vers 16, waarop ons in die bespreking van die teks gewys het, moet dus aan bv. Cheyne en Volz toegegee word dat vers 16 moontlik 'n latere toevoeging kan wees. Word die tekswysiging, soos voorgestel deur Klostermann en soos deur ons aangedui egter as moontlik aanvaar, dan kan in vers 16 nog 'n element van die heilsorakel herken word, nl. die doel van die ingrype van Jahwe. Begrich onderskei nl. drie elemente in die heilsorakel: (a) die belofte van die ingrype (hier vers 12 v.); (b) die gevolge van die ingrype (hier vers 14 v.) en (c) die doel van die verhoring deur en ingrype van Jahwe.¹⁵ Volgens hierdie skema, en die moontlikheid van die verandering in vers 16 van *šāmajim* na *šēmāmāh* in ag genome, kan vers 16 die doel van die verhoring deur Jahwe uitdruk: die herstel van die verwoeste land van Israel. Ons kom in die volgende paragraaf hierop terug.

4. 'n Benadering van die Probleme van Jes. 51:9—16

Vanuit die beskrywing van Jes. 51:9—16 as klag (vers 9—11) en antwoord (vers 12—16) wil ons nou enkele opmerkings maak oor die probleme van die verklaring van hierdie perikoop soos aangedui in §2.

(a) Die verhouding van vers 9—11 en vers 12—16:

Na die uiteensetting hierbo bly daar nie veel meer oor om gesê te word nie. Samevattend merk ons op: daar is twee moontlikhede nl. (i) Vers 9—11 vorm op sigself 'n afgeslote eenheid, waarby 'n antwoord van Jahwe russen die klag (vers 9 v.) en die belydenis van die sekerheid van verhoring (vers 11), veronderstel moet word. Dan is daar geen rede om vers 12—16 in direkte verband met 9—11 te bring nie. Ons het egter aangetoon dat hierdie aanname veral in die geheel van die prediking van Deuterocesaja

nie goed pas nie. Volz se samestelling van vers 9—11 met vers 17 vv. hou nie genoeg rekening met die afwisseling van twyfel en troos, smartlike verlede en aanbreekende heil wat deurgaans in Jes. 40—55, maar veral vanaf 49:14 v. sterk op die voorgrond tree nie. (ii) Daarom ag ons ook die aanname van Begrick e.a., nl. die verhouding van vers 9—11 en vers 12—16 as klag en antwoord, soos dit reeds hierbo beskryf is, meer moontlik.

(b) Die betekenis van Jes. 51:11 en die verhouding van 51:11 tot tot 35:10:

Aangesien ons hierbo aangetoon het daer daar o.i. selfs twee moontlikhede bestaan om vers 11 sinvol te verklaar in die verband van vers 9—11, ag ons die opvatting van vers 11 as latere interpolasie uit 35:10 onaanvaardbaar.¹⁶

(c) Wie word in vers 12—16 aangespreek?:

Met hierdie vraag bereik ons 'n kernprobleem van hierdie perikoop en van Jes. 40—55 in die algemeen. Dit sal vir die leser duidelik wees dat ons tot dusver Begrich se benadering van hierdie perikoop gevolg het. In die beantwoording van hierdie vraag moet ons egter radikaal afwyk van die verklaring van Begrich. Begrich verklaar nl. vers 9—11 as 'n klag van Deuterokesaja (=die ebed Jahwe) en vers 12—16 as 'n antwoord van Jahwe, aan die profeet.¹⁷ Hy bring dus vers 12—16 in verband met die ebedliedere, 42:1—9; 49:1—6; 50:4—9(11?); 52:13—53:12. Hierin het hy verskillende voorgangers gehad.¹⁸ Dat in vers 12—16 belangrike ooreenkomste met die sg. ebedliedere gevind kan word, moet nie betwyfel word nie.¹⁹ Dit bring ons egter weer voor die vraag of die afskeiding van die ebedliedere uit die res van Jes. 40—55 geregverdig is; hierdie vraag sal ons hier nie verder bespreek nie.²⁰ Ons sal hier volstaan met die opsomming van die belangrikste besware teen die betrekking van 51:12—16 op die profeet self (of op 'n individuele ebed):

(i) Hierdie benadering bied geen verklaring vir die wisseling van die pluraliese (julle vertrooster) en singulariese aanspraak in 51:12—16 nie. Gevolglik moet die teks geëmdeneer word op grond van die LXX, wat in vers 12—16 egter so 'n problematiese vertaling bied, dat dit byna nie as grond vir emendasie kan dien nie. Daarenteen handhaaf QSIa die wisseling van pluralis en singularis in 51:12. Indien hier egter die volk as aangesproke beskou word verval die probleem, want die afwisseling tussen pluraliese en singulariese aanspraak van die volk kom dikwels in die O.T. voor²¹ en bowendien ook nog by Deuterokesaja self in bv. 43:18 v.; 48:6.

Die „individuele” benadering bied ook geen verklaring vir die wisseling van manlike en vroulike suffiekse in 51:12—16 nie, en moet ook tot teksemendasie lei; daarenteen handhaaf QSIa ook die wisseling tussen manlike en vroulike suffiekse, hoewel dit enigsins afwyk van die M.T. Hierdie wisseling tussen manlike en vroulike suffiekse is egter verstaanbaar wanneer die volk aangespreek word. Dan kan hierdie wisseling teruggaan op die feit dat die volk onder verskillende beelde

aangespreek word in die O.T. in die algemeen en ook in Jes. 40—55, nl. bv. as manlike persoon Jakob-Israel, vgl. 40:27; 41:8; 43:1, maar ook as „vrou Sion” 49:14 v.; 41:1,4 vv. Vgl. ook die (moontlike) afwisseling van manlike en vroulike suffiekse in QSIa 48:8.

(ii) Die individuele verklaring van 51:12—16 beklemtoon die ooreenkoms van 51:12—16 met die sg. ebedliedere eensydig. Daar moet egter ook op gelet word dat in 51:12—16 belangrike ooreenkomste met gedeeltes buite die ebedliedere bestaan: vgl. bv. die gedagte van sterflikheid van die mens in 51:12 met 40:6; 51:7 v., verder, die skeppingstradisie as troosgedagte in 40:26 v.; 40:28. Die verwyf: „dat jy vrees . . .” hou tog ook direk verband met die dikwels in 40—55 voorkomende beoediging: „vrees nie . . . !”, vgl. 41:10; 43:2.

Verder moet ons daarop wys dat die ooreenkoms tussen die „ebedliedere” en 51:12—16 veral berus op die ooreenkoms van 51:16ab met 49:2ab. Behalwe vir die feit dat 51:16 tekskrities problematies is, moet ons daarop wys dat die „kollektiewe” verklaring van die „ebed” in Jes. 40—55 nog altyd ’n sterk argument het juis in die feit dat in 49:3 die ebed „Israel” genoem word; vgl. tans ook die lesing van QSIa, 49:3. As Sellin beweer dat die sinsnede: „Ek het my woord in jou mond gelê” nie van ’n volk, maar alleen van ’n individu gesê kan word,²² het hy blykbaar Dt. 30:14 oor die hoof gesien, vgl. ook Dt. 6:6; Jes. 51:7; Jer. 31:33. Terwyl ons dus die verwantskap met die ebedliedere erken, moet die beklemtoning daarvan as eensydig afgewys word en bowendien die vraag gestel word of 51:12—16 nie juis dan die „fluid” opvatting²³ van die ebed ondersteun nie.

Ons moet hier nog twee vrae bespreek: Indien ons opvatting dat in 51:12—16 nie die profeet maar die volk aangespreek word, waarom word die volk nie met name genoem nie? Dit hang o.i. saam met die feit dat die profeet vanaf 49:7 nooit meer die volk as Jakob-Israel aanspreek soos in 40—49:7 nte. Hierdie verskynsel hang blykbaar weer saam met die feit dat Deuterokesaja in die volk as geheel teleurgestel geraak het en daarom die name, waarmee die volk as geheel aangedui word, vermy en vervang met uitdrukkings wat die aangesprokenes nog as godsvolk aandui, hoewel nie meer die volk in sy geheel nie.²⁴ Tweedens, waar die volk in 51:9c,10 hulle juis beroep op die skeppingsmag van Jahwe, hoe is daarmee te rym dat hulle in 51:13 verwyf word dat hulle juis die skeppingsmag van Jahwe vergeet het? Ons het by die bespreking van 51:9—11 daarop gewys dat, afgesien van die invloed van die styl van Deuterokesaja self, die klag weergegee word in taal en styl tradisioneel vir die klaagsange. In die verwyf dat die volk die skeppingsmag van Jahwe vergeet het moet dus o.i. ’n aktualisasie van die liturgie gehoor word; dieselfde aktualisasie as wat daar vervat is in die vrae van 40:21, 26,28 en miskien in die aanbeveling om nie langer alleen aan die „ou” heilsdade van Jahwe te dink nie, vgl. 43:18. Jahwe stel as’t ware by monde van sy profeet die vraag aan die volk: glo julle dan nie werklik in my mag, wat julle in julle hymnes en klaagsange bely nie?

(iii) Hierdie laaste opmerking bring ons by die laaste en grootste beswaar teen die opvatting van Begrich dat in vers 12—16 die profeet aangespreek word: Begrich meen nl. dat die verwyd dat die aangesprokene Jahwe se skeppingsmag vergeet het, wel op die profeet van toepassing is; hy meen die skeppingsgeloof speel slegs 'n ondergeskikte rol by Deuterocesaja, (Studien, bl. 113 v.). Hierdie voorstel van Begrich is onaanneembaar. Die skeppingsgeloof speel in die prediking van Deuterocesaja slegs 'n ondergeskikte rol insoverre hy nêrens 'n samevattende skeppingsleer bring nie, maar by geen ander profeet neem die skeppingsgeloof so 'n prominente plek in as juis by hom nie.²⁵ Ons kan dus ook Begrich hier nie gelyk gee dat 51:9—11 'n klaaglied van die profeet alleen is nie. Van dergelike twyfel merk ons by Deuterocesaja nêrens elders iets nie.²⁶ Selfs in die „ebedlied” 50:4—10, wat o.i. die mees waarskynlikste op die profeet self betrekking kan hê, hoor ons nie van twyfel nie maar juis van 'n onwrikbare vertroue op Jahwe te midde van stryd en veragting, vgl. 50:5b,7,10. Daarenteen hoor ons in Jes. 40—55 herhaaldelik van die twyfel van die volk, vgl. 40:27; 49:14; 50:2. Ons het reeds daarop gewys dat die verwyd in 51:12 verband hou met die vraag aan die volk of hulle dan nie van Jahwe se skeppingsmag weet nie, vgl. 40:12,21,26,28.

Na alles wat ons hier bespreek het besluit ons dus: in 51:12—16 het ons 'n woord van Jahwe gerig aan die volk en bedoel as antwoord op die klag van die volk in Jes. 51:9—11. Hierdie benadering van 51:9—16 pas goed in die geheel van die prediking van Deuterocesaja waar (veronderstelde) klag en trooswoord mekaar opvolg. In hoeverre die profeet self hier met sy volk meeleeft kan o.i. nie nagegaan word nie; uit die res van sy prediking kry ons nie die indruk van twyfel by homself nie. Vers 9—11 moet dus o.i. beskou word as 'n klag van die volk weergegee in die taal en veral styl van die profeet.

(d) Die vraag na die „egtheid” van vers 15 v.:

Oor die laaste vraag van die probleemstelling hoef hier nie meer veel gesê te word nie. Ons is van mening dat vers 15 beide na taal en styl hier nie onvanpas is nie, en as „eg” gehandhaaf kan word. Ons het verder daarop gewys dat ook vers 16 met 'n geringe wysiging as sinvol in die geheel behoue kan bly. Hier moet ons nog iets meer daarvoor sê: volgens ons benadering van vers 16 dui dit die doel van die vrylating van Israel as volg aan: om die verwoesting te beplant en die land te herstel en aan Sion te sê: my volk is jy! Hiervolgens vorm vers 16 'n parallel van 49:8c waarin die aangesprokene ook geroep word: „om die land op te rig en die verwoeste erfenisse te beërwe.” Enersyds bied Jes. 49:8 enigsins 'n argument vir die verandering van *šamayim* (hemele) in 51:16 na *šmānāh*, verwoesting, vgl. die lesing *n^ehālōt šōmēmōt* in 49:8 asook vir die vertaling van *ysd* in 51:16 met „herstel”, vgl. *l^ehāqim 'érēs* in 49:8. Ander syds word ons deur hierdie moontlike parallellie tussen 49:8 en 51:16 weer midde in die „ebed Jahwe” problematiek gebring, gesien die groot ooreenkoms van 49:8 met 42:6. Ook in die verband kan ons hier alleen opmerk dat die parallellie gedagtes wat 49:8 en 51:16 met die sg. ebed-

liedere vertoon miskien 'n argument is vir die „fluid“-verklaring van die ebed. Die omvang van hierdie opstel laat 'n uitvoerige bespreking van die probleem nie toe nie. Soos ons hierbo aangetoon het, mag hierdie ooreenkoms van vers 16 met die „ebedliedere“ egter nie daartoe lei om vers 12—16 as 'n „ebedlied“ te kwalifiseer en op grond daarvan ongegronde teksemendasies te verrig nie. Cheyne se opvatting, nl. dat die teks van vers 16 ongewysigd vertaal moet word en verklaar moet word dat Jahwe deur Israel die hele wêreld wil hernu, is o.i. te vergesog. Dit is wel moontlik dat Israel beroep word tot 'n „lig vir die heidene“ 42:6; 49:6, maar dat hierdie gedagte ook uitgedruk word met die woord: „om die hemele te plant en die aarde te grondves“ is onseker. Ons besluit dus oor vers 16: soos tans deur die M.T. en QSIa gelees is die teks blykbaar korrup. Deur die verandering, soos hierbo voorgestel, kan die teks die slot vir 51:12—16 vorm. Absoluut noodsaaklik is vers 16 egter nie vir die verklaring van vers 12—16 nie, aangesien die orakel ook met vers 15 tot 'n einde kan kom. In die geheel van Deuterokesaja se prediking pas die (veranderde) teks wel insoverre hy steeds die aktiewe doelgerigtheid van die uitverkiesing en verlossing van Israel verkondig.

B. J. v.d. MERWE.

Johannesburg.